

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Beelden-Dienst Ende Vasten Met Haere Ceremonien Soo
Sy Ghebryckt Worden Vande H. Roomsche Kercke
Bevestight Met De H. Schriftvre Ende De HH. Ovt-Vaders
vande eerste 400. jaeren**

Hazart, Cornelius

T'Antwerpen, 1664

Het Eerste Tractaet. Van de Peelden, ende Beelde-dienst in't ghemeyn.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71387](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71387)

H E T
E E R S T E T R A C T A E T.

*Van de Peelden, ende Beelden-dienst in't
ghemeyn.*

H E T I. C A P I T T E L.

Wordt bethoont wat eyghentlijk
Afgoderije is.

DE naem self wijst de daet uyt ; want wat
is/Afgoderije, anders te segghen als Af-wij-
ken, oft Af-vallen vanden waerachtighen
Godt. ende sich keeren tot redelijcke/ouredelijcke/
oft onghewoelijcke Schepselen / om die te eeren/
t'aenbidden/te herkennen als Goden?

Soo leert my / voor eerst, den H. Apostel Paulus
Rom. Cap. 1. v. 23. 25. daer hy handelt van de Af-go-
derije der Heydenen/ ende seyd waer in dat sy be-
stondt/te wesen : S'hebben de Heerlijckheydt des on-
verderffelycken Godts, verandert in de ghelijckenisse eens
beeldts van een verderffelyck mensche, ende van ghevo-
ghelte, ende van viervoetige, ende cruypende dieren S'heb-
ben de waerheydt Godts verandert in de leughen, ende het
Schepsel ghe-eert, ende gbedient boven den Schepper.

Soo leert my / ten tweeden, den H. Gregorius Na-
zianzenus, Orat. 38. & 42. De Afgoderije, seyd hy/is een
overloopen van het aenbidden des Scheppers, tot het aen-
bidden der Schepselen.

Soo leert my / ten tweeden, den H. Augustinus lib. 2.
de Doct. Christ. Afgoderije is / seyd hy / als men eenigh
Schepsel, oft een deel van eenigh Schepsel eert, oft dient
als Godt.

Hier in dan komen de H. Schriffture / ende de
H. Vaders / ober een / dat Afgoderije niet anders
en is / als af-wijcken, oft af-vallen van Godt, hem be-
roobende van de eere die hem alleen toekomt / en-
de die toezaghende aen eenigh schepsel als oft
het inder waerheyt Godt ware.

Bemerckt hier / dat / ghelijck de schepselen veels-
derley / en menigherhande zijn / alsoo oock de
hoor-worpselen vande Afgoderije konnen ver-
schepden zijn / en menighvuldigh / soo al men wel
bespeuren kan upt de Afgoderije vande oude Ro-
meynen, ende andere Heydenen.

Ten eersten, daer zijnder gheweest / de welke sich
lieten hoorstaen / dat inde beelden / oft statuwen
self eenighe goddelijckheyt was / ende ober sulcx
aenbaden het gont / het silber / hout / steen / &c. als
goddelijck.

Ten tweeden, daer zijnder gheweest / die de beel-
den / statuwen / oft boomen aenbaden / om dat den
dupbel daer dooz sprack / ende antwoorde gaf op
hare vraghen / ende alsoo aenbaden sy niet alleen
de beelden / statuwen / oft boomen / maer oock den
dupbel / als Goden.

Ten derden, daer zijnder gheweest / die gheloof-
den / dat die menschen / de welke hier op de werlt
hadden besouderlijck upt-ghesteken / oft in ghe-
leertheyt / oft in kloeckmoedigheyt / oft ander-
sins / hoe boos / ende roekeloos sy mochten ghe-
weest hebben van leuen / dies niet reghenstaende
naer hare doot warden verandert in Goden,
dies-bolghende droeghen haer / oft hare beelden /
die eere toe / de welke sy schuldigh waren aen den
Schepper alleen / namelijck met haer op te dra-
ghen uptwendighe Sacrificien / de welke Godt
alleen toe-komen.

Ten lesten, daer en is niet op de wereltd / soo on-
gheboelijck / soo slecht / soo verwozen / soo boos /
welck de Heydenen / oft in haer seluen / oft in haer-
re beeltenissen niet misbruyckt en hebben tot Af-
goderije; andere aen-baden de Beesten, andere de

Plane.

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 7

Planeten, andere de Elementen, andere de Cortse, den Ouderdom, den Peys, &c.

Van dese allegaer seght den H. Apostel Paulus Rom. Cap. I. v. 21. 25. Daer sy Godt hadden ghekent, sy en hebben hem als Godt niet verheerlijckt, oft gedanckt, maer zijn verydelt gheworden in hare ghedachten, ende haer onverstandigh herte is verduystert geworden, s'hebben het schepsel liever ghezeert, ende ghedient als den Schepper, die te pryfen is inder eeuwigheydt. Amen.

HET II. CAPITTEL.

Wordt voorghestelt het verschil datter is tusschen een enckel Beeldt, eende een Afgodisch-Beeldt.

Wat een Af-godisch-beeldt is / sal ick trecken nupt de woorden vanden H. Apostel Paulus, 1. Corinth c. 8. v. 4. daer hy seyd / dat / een Afgodt niets is inde wereldt : wederom 1. Corinth c. 10. v. 19. Wat seghiek dan dat eenen Afgodt yet is? Gheenings niet / ten is niet met allen ; want al-hoe-wel (ghelyck den Dordrechtschen Bybel wel bemerckt Num. 8.) het gout, silver, steenen, Sonne, Mane, af ghestorven menschen, boose gheesten, en dierghelycke, die de Heydenen voor goden hielden, metter daet pet waren / soo is't nochrang / dat het maer ydele phantastien waren / ende haer eyghene versieringhen, booz soo veel als sy dierghelycke schepselen hielden voor Goden.

Hier op past seer wel 'tghene den H. Augustinus a seght Lib. de vera Innoc. cap. 213. Soo zyn de ghene, die Afgoden dienen, ghelyck die, de welcke ydele dingen sien in haren slaep, ten zyn niet anders als droomen / ydele verbeeldinghen / ende eyghene versieringen.

Den H. Hieronymus, in Cap. 13. Zachar. vergheelijckt se by de ketteren: Ghelyck de verkeerde leerinche der ketteren, al wat sy versiert, verkeert in eenen

a Sic sunt qui colunt idola. quomodo qui in somni vident vana;

b Sicut idola
fiunt manu
artificis, ita
haereticorum
perversa do-
ctrina, quod-
cumque si-
molaverit,
vertit in ido-
lum.

Afgodt, alsoo worden de Afgoden ghemaect door de handt des constenaers *b*. Over sulckx ghelyck de leeringhen der ketteren/niet anders en zyn als ydele / ende eyghene versterkinghen / soo zyn oock de Af-goden.

Is eenen Af godt niets in de wereldt, ghelyck Paulus seyd: *z* is het niet anders als eenen droom; ghelyck Augustinus seyd: *z* is het niet anders als eene versieringhe; ghelyck Hieronymus seyd: Ergo soo en is een Afgodisch-beeldt, niet anders als eene verbeeldinghe van eenen Piet / van eene menschelijcke phantasia/ende versterkinghe.

Ter Contrarien/Een Beeldt, is een af-setsel / oft herbeldinghe van eene sake die metter daet is / oft van eene sake die waerachtigh is.

Alsoo seght den H. Basilius *Lib. de Spiritu S. cap. 18. p. 180*, dat de eere / de welke ghegheven wordt aen het Beeldt / siet op het hoorbeeldt / oft op de sake self / de welke door het Beeldt uyt-ghedrukt / oft afghemaelt is.

Alsoo seght mede den H. Joannes Chrysostomus *Serm. in Parab. de Semine*: Weet ghy niet dat, die iniurie doet aen het beelt vanden Keyser, oock iniurie doet aen den Keyser selve, als wesende het voorbeeldt? *c*

Dit verschil datter is / tusschen een enckel Beeldt, ende een Afgodisch-beeldt, hebben eertijts oock wel ghesien Origenes, ende Theodoretus, waer van den eersten *Hom. 8. in Exod. sept.*, 'Tis een ander dinghen, een Afgodisch-beeldt te maken, ende een ander ist, een Beeldt te maecken. *d* Den tweeden / *q. 38. in cap. 20. Exod.* Een Afgodisch-beeldt en bestaet in gheender manieren; maer een *e* Beeldt, is het beelt, ende ghelijckenisse van yet.

'Tis waer dat oock eene verbeeldinghe / ofte af-setsel van eenighe sake die metter daet is in de wereldt / (als by exempel / vande Sonne / Maene / Elementen / af ghestorven menschen / &c.) wel kan wesen een Afgodisch-beeldt / te weten / niet vooz soo veel als het de Sonne / Maene / &c. verbeeldt / maer vooz soo veel als het die schepselen verbeelt als Boden / oft / vooz soo veel als het voozghestelt wordt /

e Non novisti quod is qui injuriā afficit imperatoriam imaginem, in Imperatorem ipsum velut exemplar imaginis, injurius est?

d Aliud est idolum facere, aliud similitudinē.

e Idolum nullo modo subsistit. Similitudo vero, est alicujus imago, & similitudo.

Vande Beelden, ende Beelden-dienst. 9
wordt/ als hebbende Goddelijcke kracht / oft in
sich besluptende eenighe Goddelijckheyt; Doch dit
blijft ebentwel/ dat het/ alsoo ghenomen wesende/
eene verbeeldinghe is van eene sake die metter
daet niet en is/ aenghesien dat noch Sonne/ noch
Maene/ noch eenigh schepsel en kan Godt wesen/
ende metter daet niet en is: In dier boegen mach-
men segghen dat alle afgodische Beelden / Beel-
den zijn/ maer ter contrarien / alle Beelden / en
zijn gheene afgodische Beelden.

HET III. CAPITTEL.

Wort bethoont het verschil datter is tus-
schen d'eene eere, ende de andere, met
de welcke men jet kan achtervolghen.

Ghelijck het boozwerpsel/ oft ooghmerck van
de liefde/ is de goetheydt, oft schoonheydt, alsoo
is het boozwozpsel / oft oogh-merck van de Eer-
biedinghe/ de uytneumentheydt, oft weerdig. eydt, van
eenighe sake/ boven de andere; Ende ghelijck den
mensch uptter nature ghedzeven wordt om te be-
minnen al dat goetd/ oft schoon is/ alsoo wordt hy
oock natuerlijck aenghestiert om te eeren / ende
te achten al wat besondere weerdigheyt / ende
uytneumentheydt heeft.

Dozder/ ghelijck daer verscheyden soozten van
liefde zijn / ter oorzake van verscheyden goetdhe-
den / oft schoonheden / alsoo zijn daer oock ver-
scheiden soozten van eerbiedinghen / ter oorzake
van verscheyden weerdigheden / oft uytneument-
heden. Draecht ghy my hoe veelderley weerdig-
heden daer zijn: Ick antwoorde in't ghemeyn/ dat
sy zijn tweederley/ te weten/ eene weerdigheyt die
natuerlijck is/ ende eene die boven natuerlijck is;
alsoo is oock de Eere / oft eerbiedinghe tweeder-
ley/ Natuerlijck, ende Boven-natuerlijck: Indien ick
dan sedt eere ter oorzake van eenighe natuerlijc-

ke weerdighepdt/ die eere is natuerlyck, oft (ghelijck andere spreken) borgherlyck, alsoo eertmen de Coninghen/ Magistraten/ Ouders/ Meesters/ &c. Maer indien ick yet eere / ter oorsake van eenighe boven-natuerlycke weerdighepdt/ die eere is boven-natuerlyck, oft (ghelijck andere segghen) Religieuse. Doch/ soo daer verscheyden trappen sijn van boven-natuerlycke weerdigheden / soo sijn der oock verscheyden trappen van boven-natuerlycke/ oft Religieuse eerbiedinghen.

Op den eersten trap / boven al/ moet ghesteldt worden / de weerdighepdt Godts / als wesende onghemeten / onepudelijck (ongheschapen / ende eenen afgrone van alle volmaecktheden. Van de eere/ de welcke men aen dese weerdighepdt schuldigh is/ spreekt den G. Propheet Isaias *Cap. 42. v. 8.* upt den mondt Godts: Icken sal mijne eere aen een ander niet gheven: Want dese eere is soodaenigh/ dat sy Godt alleen toekomt/ ende aen gheen schepselen kan toegheschreven/ oft medeghedeylt worden / sonder injurie te doen aen de Goddelijcke Majestejt.

Op den tweeden trap Christus, hoor soo veel als hy mensch is/ ende Verlosser/ ende Saligmaker des wereltds.

Op den derden trap moet gestelt worden de alderheplighste Maghet Maria, als Moeder Godts/ welker weerdighepdt / al-hoe-wel sy boven-natuerlyck is ter oorsake vande verheven heplighhejt/ met de welcke sy boven alle andere schepselen upstreeckt (want sy is/ vol van gratie, sy is ghebenedict onder alle de Vrouwen, *Luc. c. 1, v. 28.*) soo ist nochtans dat hare weerdighejt geschapen is/ onepudelijck minder als die van Godt/ ende ongelijckelijck meerder als die van alle heplighen / oversulckx / soo de reden upt-wijst dat de eerbiedinghe moet wesen nae de proportie vande weerdighepdt/ soo is het oock redelijck / dat aen de Moeder Godts toegheschickt worde eene eerbiedinghe de welcke onepudelijck minder sy / als die van Godt/

Godt/

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 11

Godt / ende onghelyckelijck meerder als die van alle andere Heplighen / nochtans hoben-natuerlijck / ter oorsake van hare hoben-natuerlijcke gaben met de welke sp/hoben alle de schepselen / van Godt is voozkommen gheweest.

Op den derden/ende lesten tray moeten gesselt worden alle de andere Heplighen / de welke nu af-geschepden wesende van dit leven/ende volgen- se het lam waer dat het gaet, *Apoc. cap. 14. v. 4.* ende Godt aenschouwende aensicht aen aensicht, *I. Corinth. 13. v. 12.* ende wesende als Enghelen Godts in den hemel, *Matth. cap. 22. v. 30.* (welcke altemael hoben-natuerlijcke gaeben zijn / met de welke sp sonder twijffel uptsteken hoben alle de menschen / die hier noch zijn in dit leven) soo is't dat sp oock eene eerbiedinghe weerdigh zijn / de welke onepudelijck intuder zp als die van Godt / onghelyckelijck intuder als die vande Moeder Godts / nochtans beel meerder ende verhevender als die vande menschen / om dies-wil dat sp / ter oorsake van hare hoben-natuerlijcke gaeben / upt-steken hoben alle de menschen.

De eere die wy Godt alleen schuldigh zijn / noemt den H. Augustinus *Latria*, want soo seyd hy *Lib. 20. contra Faustum. c. 25.* *Latria* is eenen dienst, diemen eyghentlijk schuldigh is aen de Goddelijckheydt. In't duytsch soude-men dit moeten noemen / Aenbidden; den Predicant *Le Faucheur Lib. 4. de Cena Dom. cap. 4.* bekent dat dit woordt oock roeghe-eyghent kan worden aen de schepselen; doch onepghentlijck / want de hoben-natuerlijcke eerbiedinghe die-men toe draecht aen eenighe schepselen / ter oorsake van hare hoben-natuerlijcke gaeben / en is (eyghentlijck sprekende) niet Aenbidden, maer Eeren, oft Vieren, oft Dienen.

*Latria est
servitus pro-
priae Divini-
tati debita.*

Wat nu aengaet het eeren der Beelden / daer zijn dzy verschepden saecken te bemercken / en t'onderschepden. De eerste is het uytwendigh teecken; de tweede het inwendigh oogh-merck / oft vooznemen; de derde de affectie / met de welke men het Beeldt eert. Het

Het uytwendigh teecken zij u sekerre sichtbare roeringhen / ende ghesteltenissen des lichaems / als van knielen/bugghen/ontdecken des hoofds &c. de welke gheschieden vooz't Beeldt: het voornemen, ende affectie zijn in het ghemoet/ de welke vallen op't voozbeeldt/ 'twelck door het Beeldt uytgedruckt is / in dier voeghen dat het vooznacmste 'twelck men eert in het Beeldt/ is het voozbeeldt.

Du dan / ghelijck-men verscheyden eerbiedinghen/natuerlycke/ oft boben-natuerlycke/magh toc-draghen aen de schepselen self/ om dat sy ofte met natuerlycke / oft boben-natuerlycke weerdigheydt begaest zijn/ alsoo segghen wy dat-men oock eenighe eerbiedinghe bethoonen magh aen de Beelden / om dieswil dat sy eenighen persoon verbeelden/ die oft met natuerlycke / oft boben-natuerlycke weerdigheydt is begaest gheweest.

HET IV. CAPITTEL.

Wordt bethoont dat de Beelden vande H. Roomsche Kercke gheene Af-godische beelden en zijn, ende de eerbiedinghe, die-men haer bewijst, gheene Af-goderije.

Onse Weder partye wilt met kracht hebben/ dat wy / in het eeren der beelden / Afgoderye bedryuen/dies-volghende dat wy Af godisten zijn/ ende onse Beelden/ Afgodische beelden.

Wy ter contrarien / houden staende / dat wy noch Afgoderye bedryuen / noch dies-volghende Af godisten zijn / noch onse Beelden / Af-godische beelden. Laet ons sien wie van beyde ghelijck heeft.

Ick segghe voor eerst. Indien wy plichtigh zijn in het stuck/dat Partije ons te laste leght/dat wy berdieneu versaeckt / ende verstootten te worden
van

van Godt / als overtrederg niet alleen van sijne
Gheboden/maer oock als schenderg vande Wet-
ten vande Natuere. Doch indien Partye ons be-
schulldicht van een misdaet / daer wy onnoosel
van zijn/ ick segghe dat sy hier in sulck een grou-
wel bedrijft/dat de heele wereldd/ met recht/daer
oer moet schroomen.

Du dat Partye ons metter daet beschulldicht van
Afgoderye, in het eeren der Beelden / is soo klaer/
datmen daghelijckg niet anders en hoorz upt den
mondt van hare Ghemeynte / ende doorgaeng
niet anders en leest inde schriften van hare Lee-
raerg. Siet Du Moulin, *Bouclier sect. 120.* ende Guil. Per-
kinsius *Controv. 9. de Imag. c. 5. in fine, &c.*

Hier op vzaegh' ick / als sy ons met ghewelt
willen op-legghen dit grouwelijck stuck van Af-
goderye, oft sy hier in bestrijden het gheloobe/ende
leeringhe vande Kercke / oft wel/de ontwetent-
hepdt alleen van sommighe Chzistenen/die de lee-
ringhe / aen haer vande Kercke ghegheven / mis-
bzupcken?

Indien sy my segghen / dat haere beschuldi-
ghen alleenlijck sien op het misbzupck van beson-
dere personen; schoon ick haer toestemde datter
sommighe ontwetende / oft onachtsame Chziste-
nen waren / die de leeringhe vande Kercke mis-
bzupcken / ende 'tghene wel ende loffelijck inghe-
stelt is / verkeeren in quaedt; de Kercke en laet
daerom niet te wesen in haer gheheel/supber/op-
recht/ ende sonder dolinghe; want ghelijck den
H. Hieronymus seer wel seght *Epist. adv. Iovinian.* ende
Partye oock moet leeren: *a* De schuldt van weynighe

a Paucorum
culpa non
prejudicat
Religioni.

Maer indien Partye de heele gantsche Kercke
beschulldicht van Afgoderye, in het eeren der Beel-
den/ ick en kan-se niet krachtelijcker overtuppen
van valschepdt / als upt de eyghen woorden ende
leeringhen selfg van onse Kercke: laet ons die
hooren.

Ten eersten, het tweede alghemeyn Concille van
Nicéan

b Qui venerandas imagines, idola appellant, anathema: Qui dicunt quod imagines Christiani ut deos adorēt, anathema. *c* Sāctas imagines Christiani habentes ad solam recordationem, ex amore circa illarū principia flagrantēs, has & amplexi sunt, & honoranter adoraverunt, nō tamen Latriam, & divinum cultū ipsis impenderunt.

d Nullus Christianorū hominum qui sub cælo sunt, imagini latriam exhibuit.

e Non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas, aut virtus, propter quā sint colenda; vel quod ab eis sit aliquid petendū, vel quod fiducia in imaginibus sit figenda, veluti olim fiebat à gentibus, qui

in idolis spem suam collocabant; sed quoniam honor, qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quæ illæ repræsentant. Ita ut per imagines, quas osculamur, & coram quibus caput aperimus, & procumbimus, Christum adoremus, & Sanctos, quorum illæ similitudinem gerunt, veneremur.

Nicēen *Actione 7. b* Dat sy vervloectt zijn die de eerwerdighe Beelden Afgoden noemen: Dat sy vervloectt zyn, de welke segghen, dat de Christenen de Beelden aanbieden als Goden.

Item Actione 6. c De Christenen hebbende de heylighe Beelden tot enckele ghedachtenisse, uyt liefde die sy hebben tot hare voorbeelden, hebben die omhelst, ende met eere aenbeden; nochtans sy en hebben haer niet toeghedraghen de eere, ende dienst, die Godt alleen toekomt.

Ibidem: d Niemandt vande Christene menschen die op de wereltdt zijn, en heeft aen eenigh Beeldt de eere bewesen die Godt alleen toe comt.

Ten tweeden: **Het H. Concilie van Trenten, Sessione 25. leert** / dat men de Beelden van Christus, de alderheylighste Maghet, ende andere Heylighen magh hebben, ende houden inde Kercken, ende dat men die sal achtervolghen met behoorlycke eere, ende eerbiedinghe. **Het op de woorden die volghen**: Niet om dat men ghe-looft dat in haer besloten is eenighe Godlijckheydt, ofte cracht, om de welke sy moeten ghe-eert worden; oft dat men yet van haer moet vraghen, oft dat men eenigh betrouwen op de Beelden moet stellen, ghelijck eertijds ghedaen wierdt vande Heydenen, die hare hope stelden inde Afgodische Beelden: maer om dat de eere, de welke haer wordt bewesen, toeghedraghen wort aen de voorbeelden, die door de Beelden uytghedruckt zijn. Soo dat wy door de Beelden, die wy cussen, ende voor de welke wy het hooft ontdecken, ende nedervallen. Christum self aenbidden, ende de Heylighen eeren, vande welke de Beelden de ghelijckenisse voeren.

Ten derden: **De Kercke vanden Oosten / in Censurâ cap. 21. pag. 135.** Wy eeren de Beelden der Heylighen, niet met eenen dienst die eygen aen Godt is, maer met op-sicht tot de voorbeelden. Wy en aenbidden gheene vremde Goden, ende wy en zijn niet buyten maere gheneghen om de Heylighen te eeren, ende hare Beelden, maer tus-

schen

vande Beelden ende Beelden-dienst. is
schen sekere paelen, vreesende haer toe te draghen die eere,
de welcke aen Godt alleen eyghen is; want 'tis eene god-
deloose sake, ende gantschelijck yremdt vande Kercke
Christi, ende sijne kinderen, te aenbidden de heylighe Beel-
den, sonder oplicht te hebben op't voorbeeldt.

Wie sal ick hier nu gheloooben? oft onse We-
derpartye, de welcke met kracht wilt hebben dat
wy Afgoderye bedryven in het eeren der Beelden;
oft wel onse Kercke / de welcke in hare openbare
belijdenisse protesteert / dat sy de Beelden niet en
aenbidt als Goden; dat sy niet en ghelooft datter
eenighe Goddelijckhepdt / oft goddelijcke krachte
in is; dat sy aen haer de eere niet toe en draeght
die Godt alleen toekomt / ende eyghen is / &c.
maer / dat sy alles wilt ghedaen hebben met op-
sicht op de boozbeelden selve / ende dat met mindere
eere / als / die Godt alleen toekomt? Hoe kan
jemandt / 'ren zy onredelijck / ende met groot on-
recht / beschuldicht worden van een misdact / het
welck hy niet alleen met woorden / maer oock
met de wercken selve versaeckt? Dit doet onse
Kercke ten opsichte vande Afgoderye: want sy ver-
saeckt se met woorden / ghelijck klaerlijck blijkt
upt die / de welcke ick hier boven hebbe ghestelt: sy
versaeckt se metter daet / want sy ghebruyckt alle
middelen om die te beletten / namelijk in ontwe-
rende menschen: sy verbloecht die / de welcke seg-
ghen / dat de Christenen de Beelden aenbidden als Go-
den, &c. Ergo onse Kercke wordt onredelijck / ende
met groot onrecht / van Partye beschuldicht van
Afgoderye in het eeren der Beelden.

Mengaende nu onse Beelden self / dat het gheene
Afgodische Beelden en zijn / bewijse ick in deser ma-
nieren:

Ten eersten: Wy protesteren / ende belijden / dat
wy aen haer onghelijckelijck mindere eere toe-
draghen / ten opsichte van hare boozbeelden / als
die Godt alleen toe-behoort: Ergo wy en heroo-
ben Godt in gheender manieren van sijne eere /
die hem alleen eyghen is / om die te gheben aen
de

de Beelden. Ter contraxien/wy verbloecken die/
de welcke sulckx maer en souden dencken : Ergo
het eeren van onse Beelden/ en is gheen Af-wijc-
ken / oft Af-ballen van Godt ? Ergo gheene Afgod-
derije, oversulckx de Beelden/die wy eeren/ ghee-
ne Afgodische-beelden.

Ten tweeden : **Wt** de woorden van Paulus , hoven
ghemelt : Eenen Afgodt is Niet: Ergo een Afgodisch
Beeldt/ is eene verbeeldinghe van't ghene Niet en
is : **Maer** onse Beelden / zijn af-settelen van per-
soonen/die metter daet leven met Godt inden he-
mel / ende hier op de werelt hebben upt-gheste-
ken in alle soorten van deughden : Ergo onse
Beelden en zijn gheene Afgodische-beelden.

Ten derden : **Wy** en eeren noch Beelden / noch
hare voorbeelden / als Goden : Ergo onse Beel-
den en zijn gheene Afgodische-beelden.

Ten vierden : **Wy** en eeren in onse Beelden ghee-
ne boose gheesten / noch overspeelders / noch
straet-schenders / noch infame vrouw-persoonen/
die upt-ghebende als Goden/ghelijck eertijds de
Heydenen deden : **Maer** wy eeren daer door per-
soonen / die in dit leven hebben uptghe schenen in
heplighepdt / oft die haer bloedt hebben ghestort
voor het Gheloobe / ende nu Godt aensicht aen
aensicht aenschouwen / oversulckx vrienden
Godts zijn ; voor sulckx eeren wy haer / door
hare Beelden : Ergo onse Beelden en zijn ghee-
ne Afgodische-beelden.

Ten vijfden : **Wy** en ghelooben niet (ghelijck eer-
tijds de Heydenen deden) dat inde Beelden selve/
oft eenighe Goddelijckheydt is , oft eenighe goddelijcke
cracht ; ghelijck wy behoont hebben upt het Con-
sultie van Trenten : Ergo onse Beelden wederom/
en zijn gheene Afgodische beelden.

Doordat dan / om dit Capittel te sluyten ; 'tis
klaer dat onse Beelden/gheene Afgodische-beelden
en zijn/'tis klaer dat wy/met haer te eeren/ghee-
ne Afgoderye en bedryven : Ergo 'tis klaer dat wy
gheene Afgodisten en zijn.

HET

HET V. CAPITTEL.

Het voorgaende wordt bevestigt met de ghetuyghenissen vande Out-vaders.

Ick sal dit Capittel beghinnen met een Ser-
moon' welck over dupsent ende vyftigh jaren/
by maniere van eene saemen-spraecke / teghen de
Joden ghedaen heeft Leontius Bisschop van de
stadt Neapoli en Cyprus, ende wordt gheciteert in
Concilio Nicano 2. Actione 4. luydende soo hier naer-
volght.

Laet ons nu boozstaen / ende beschermen de
gheschilderde Beelden / op dat wy de monden stop-
pen vande ghene die lasteren: want dit is een ge-
bruyck dat de Wet raecht / ende een overleverin-
ghe. Hoozt Godt spreken tot Moylem: Maeckt beel-
den van twee goude ghesnedene Cherubiinen, om het ver-
soen-decksel t omlommeren. Ende wederom: Als
Godt den Tempel heeft ghetoont aen Ezechiel,
hy sagh ghedaenten van Palm-boomen, van leeuwen,
ende van menschen, ende van Cherubiinen, vanden vloer
tot het ghewelffel toe. Doozwaer eene schroomelij-
ke reden! dien / den welcken aen Israël verbiedt te
maecken al dat ghesneden is / alle beeldt / ende
ghelijckenisse van al het ghene datter is inden he-
mel / ende op der aerden: Den selven belast aen
Moyles te maecken ghesneden ghedierten / Cheru-
biinen: den selven thoont aen Ezechiel eenen Tem-
pel vol van beelden / ende ghelijckenissen van ghe-
snedene leeuwen / palm-boomen / ende menschen.
Waerom oock Salomon, de figuere ontfanghen
hebbende wyt de Wet / heeft den Tempel ghe-
maeckt vol van koperen / ende ghesneden / ende
ghegoten leeuwen / ende ossen / ende palm-boo-
men / ende menschen: ende nochtans hy en is hier
oer van Godt niet berispt gheweest. Indien ghy
my dan berispen wilt oer de Beelden / berispt
B mede

mede Godt/ die dese dinghen belast heeft te maec-
ken/op dat sy by ons souden wesen tot sjuder ge-
dachtenisse.

De Jode heeft ghesepdt : Maer dese ghelijcke-
nissen en wierden niet aenbeden als goden / doch
sy wierden alleen ghemaect tot enckele ghedach-
tenisse.

De Christene heeft ghesepdt : G'hebt seer wel
ghesepdt ; want by ons en worden oock de ge-
daenten / beelden / ende ghelijckenissen der Wep-
lighen/niet aenbeden als goden:want waer't sae-
ken dat ick het hout van het beeldt aenbadt als
Godt/ ick soude boozwaer oock de andere houten
moghen aenbidden. Want waer't saecken dat ick
het hout aenbadt als Godt/ ick en soude het beelt
niet verhzanden als de ghedaente / ofte ghelijcke-
nisse nu uyt is. Ende wederom: Soo langh als de
twee houten van't Cruys saemen ghelijmt ofte
ghenaghelt zijn / ick aenbidde de ghedaente ter
oorsake van Christus,die daer aen is ghekrust ge-
weest. Maer als dese twee houten nu van mal-
kanderen ghescheyden zijn / ick werpe die wegh/
ende verhzandese. Ende ghelijck dien / den welc-
ken eenigh bebel vanden Keysers ontfangen heeft/
ende aen den seghel heeft eere betwesen/by en heeft
ofte het papier/ofte het loodt niet aenbeden/maer
hy heeft eere ende dienst betwesen aen den Keysers.
Wy Christenen doen oock alsoo/wy aenbidden de
ghedaente des Cruys / wy en aenbidden de
nature van't hout niet / maer het teecken / den
rinck / ende de ghedaente Christi , hebbende onse
ooghen op't beeldt ; dooz het beeldt groeten ende
aenbidden wy dien / die daer op is ghekrust ghe-
weest. Ende ghelijck de kinderen van eenen va-
der/die booz eenen tijdt uytgherepft is/dooz groo-
te liefde ghedzeben zijnde/ die sy hem dzaghen/'tzy
dat sy synen stock in huys sien / 'tzy synen stoel/
oft synen mantel / die omhelsen ende kussen met
traenen ; sy en aenbidden die niet / maer sy wen-
schen naer haeren vader / ende zijn begheertigh
naer

naer hem selve/ende sy eeren hem. Alsoo oock wy
 ghelooftighe allegaer / aenbidden het Cruys als
 den stoel Christi; sijn alder-heyligste graf/als sijn
 neu stoel/ende slaep-stede; de kribbe/ende Beth-
 lehem / ende sijne andere heylighe tabernakelen/
 als sijn huys: Doch sijne Apostelen / ende heyl-
 ighen Martelaeren/ende andere heylighen / als
 vrienden: Maer wy bieren Sion, als sijne stadt /
 wy groeten Nazareth, als sijne hoebe/wy omhel-
 den Jordaan, als sijne goddelijcke af-wasschinghe:
 Want de plaetsen daer hy / ofte op-ghelommen
 is/ ofte gheseten heeft/ ofte verschenen is / oft die
 hy gheraecht heeft / oft die hy onlommert heeft/
 eeren ende aenbidden wy als plaetsen Godts:
 Doch wy en eeren de plaetsen niet/noch het huys/
 noch het landtschap/ oft de stadt/ ofte de stenen;
 maer wy eeren dien/die daer op ghehandelt heeft/
 ofte verschenen is/ daer hy beken is gheworden/
 in't lichaem/ende verlost heeft van dwaelinghe/te
 weten Christum onsen Heere: Ende dooz Christum
 dzucken wy upt op alle plaetsen het ghene dat
 Christus aengaet / sijn liden inde Kercken / ende
 huysen/ende op de straeten/ende in beelden/ ende
 in doecken / ende op de kleederen; op dat wy dit
 ghedurighlijck aensende vermaent worden/ende
 niet en vergheten/ghelijck ghy / o Jode! verghete-
 ten hebt uwen Heere/uwen Godt. Ende gelijk gy
 aenbiddende het boeck des Wets/ niet en aenbidt
 de nature vande bladeren / ofte inckt / maer de
 woorden Godts/ die daer in begrepen sijn: Alsoo
 doen ick oock aenbiddende het beeldt Christi, ick en
 aenbidde de nature van't hout / ofte betwen niet
 (verre sy dat van my;) maer hebbende het beeldt
 Christi, soo dunckt my dat ick daer dooz Christum
 hebbe/ ende aenbidde. Ende ghelijck Jacob, als hy
 den bebloeden rock van Joseph hadde ontfanghen
 upt de handen van sijne souen / dien ghekust heeft
 met traenen / ende ghelept aen sijn ooghen / het
 kleedt niet ghe-eert en heeft / oft bemint; maer
 sich liet voozstaen dat hy daer dooz Joseph self kust
 ste/

ste. / ende hem hadde in sijne handen. Alsoo oock alle de Christenen / als sy de beelden van Christus, ofte Apostelen / ofte Martelaeren hebben / oft groeten met 't lichaem / sy laeten haer voozstaen / dat sy met het ghemoet Christum, oft synen Martelaer selve hebben.

Seght my nu dan / ghy die meynit datmen niet een magh aenbidden / 't welck met de handt ghemaeckt zy / ofte gheschapien / hebt ghy noyt het kleedt ofte cieraet / van uwe ghestorvene vrouwe / ofte sonen / soo ghy dat saeght in uwe kamer / ghekust / ende mer traken besproept / sonder nochtang daer ober berispt te sijn? Want ghy en hebt die kleederen niet ghe-eert als Godt / maer / dooz het kussen / hebt ghy uwe liefde ghe-toont tot dien / den welcken daer mede altemet hadde ghekleedt gheweest. Jae wy selve groeten dickwils onse kinderen / ende gheschapien vaders / ende sondaeren / ende nochtang wy en worden daer ober niet berispt : want wy en groeten haer niet als goden / maer wy thoonen onse naturellycke liefde tot haer / dooz het kussen. Ghelyckerwijs dan dat ick nu dickwils ghesepdt hebbe / men moet in alle aenbiddinghe / ende groetenisse naemelyck opsicht hebben op 't vooznemen / oft meyninghe. Doch indien ghy my beschuldicht / dat ick het hout des crups aenbidde / als den Heere / waerom en beschuldicht ghy Jacob oock niet / die aenbeden heeft op het sop van den staf van Joseph? Maer het is klaer / dat hy het hout niet aenbeden en heeft / maer Joseph selve / door het hout vanden staf ; ghelyck wy oock Christum aenbidden dooz het Crup. Abraham heeft aenbeden de goddeloose menschen / die hem het graf hadden vercocht / ende heeft daer vooz sijne knien gheboghen tot op der aerden toe? maer hy en heeft se niet aenbeden als goden. Ende wederom / Jacob heeft den goddeloosen ende afgodischen Pharao ghe seghent / doch niet als Godt. Ende wederom / Esau vallende op de aerde heeft die aenbeden / doch niet als Godt.

Hebe

Hebt ghy wel ghesien/hoe beele groetenissen/ ende aenbidtinghen wy boozghesteldt hebben upt de Schyftuere / die niet berispelijck en zijn? Ende sult ghy u stoozen / als ghy my siet groeten het Beeldt van onsen Heere Jesus-Christus, ofte van sijne onbekleete Moeder / ofte van eenighe anderen rechtbeerdighen? ende sult ghy my daerom lasteren/en ons houden voor Afgodisten?

Doorder wordt ghy niet beschaeint? seht my / schroomt ghy niet? heeft ghy niet? wordt ghy niet roodt? als ghy siet de heele werelt deur / de Tempelen der Af-goden ter aerden werpen/ ende die van Martelaers op-bouwen? waer 't saecken dat ick de Afgoden aenbadt/waerom soude ick de Martelaeren eeren / die de Afgoden vernielt hebben? Indien ick het hout aenbidde/ en verheerlijcke als Godt / hoe verheerlijcke/ende eere ick dan de Martelaeren die de houte afgodische beelden hebben te niet ghedaen? Indien ick de steenen verheerlijcke als goden / hoe eere ick dan de Apostelen/en Martelaeren/ die de steenen der afgodische beelden hebben ghemozfelt/ ende ghebroken? hoe eere/ende prijse ick/hoe rechte ick Kercken op/hoe vperre ick de Feest-daeghen van de dyp kinderen/ de welke in Babylonien het gouden beeldt niet en hebben aenbeden? Inder waerhepdt groot is de hartneckighepdt der boose/boozwaer menighbuldigh is de blindhepdt/ ende Goddelooghepdt der Joden. De Waerhepdt lydt van haer injurie. Godt wordt ghelasterd door de tonghe van de ondancckbare Joden. De diphelen worden seer dickwils uyt ghesaeght door de Reliquien / ende Beelden der Martelaeren/ende de boose verwozpenne menschen spotten hier mede.

Seght my / hoe menighmael isser bloedt ghebloept upt de Beelden/ ende Reliquien der Martelaeren? maer sp achten dat booz sot tigheden/ ende ghedichtfelen. Hoe kunnen wy Afgodisten zijn/ die/ende de beenderen / ende aschen/ende de doeken / ende het bloedt / ende het graf bande Mar-

telaeren daerom aenbidden/ende eeren/om dat sy gheen sacrificie en hebben ghedaen aen de Afgoden?

De Jode heeft gheseyt / Hoe heeft Godt dan de heele Schyftuere deut/belast/dar men gheene van alle de schepselen en soude aenbidden?

De Christene heeft gheseyt: Seght my: zijn de aerde/ende bergghen gheene schepselen Godts? sonder twijffel: hor leert David dan segghende: Verheft onsen Heere ende Godt, ende aenbidt de voet-banck sijnder voeten, want sy is heyligh? Ende wederom heeft hy gheseyt: Den Hemel is mijne sit-plaetse, ende de aerde de voet-banck mijder voeten.

De Jode heeft gheseyt: Ghy en aenbidt die niet als Goden / maer dooz haer aenbidt ghy diese gemaect heeft.

De Christene. Seer wel gheseyt: Weet nu dan/ dat ick dook dooz den Hemel/ ende aerde / en zee/ en hout/ en steenen/ en Reliquien/ en Kercken/ en 't hups/ en Enghelen/ en menschen/ende dooz alle sienlycke / ende onstienelycke schepselen/ niemant en dtene/ende aenbidde als den Schepper / ende Heere van al: want het schepsel en aenbidt dooz sijn eyghen selven / den schepper niet / maer dooz my verkondighen de hemelen de glozie Godts / dooz my aenbidt de maene Godt / ende dooz my verheerlijcken de sterren Godt/ dooz my verheerlijcken Godt/de waeteren/den reghen/den douw/ ende alle schepselen. Ende ghelyck die/ de welke de kroone vanden Coninck/ die hy met sijn eyghen handt bereydt heeft/groeten/ ende eeren/het gout noch de peerlen niet en eeren/maer het hooft vanden Coninck/ ende sijne handen/ die de kroone bereypt hebben / alsoo dook / o mensch! de Christene volcken/de welke de figure van t Cruys / ende beelden groeten/die en offeren gheenen dienst aen het hout/ ofte steenen / ofte gout/ ofte aen het beverffelyck beeldt/ ofte kasse / ofte reliquien / maer sy dienen daer deut / ende verheerlijcken Godt haeren Schepper. Wat de eere die in toe-draecht
aen

van de Beelden, ende Beelden-dienst. 23
aen d'heplighen / heeft op-sicht op Godt : Eben
ghelijck die ter contrarisen / de welke de beelden
van den Keyser on-eeren / den Keyser selve
vergrammen / ende niet het beeldt. De mensch
dan de wijle hy naer het beeldt Godts gheschae-
pen is / is het beeldt Godts / ende boven al / dien / in-
den welcken den H. Gheest sijne woonplaetse ge-
nomen heeft. Die dan het beeldt vande dienaren
Godts eert / ende aanbiddt / verheerlijckt oock het
hups vanden H. Gheest. Want, seyt hy / ick sal in
haer wonen, ende wandelen in het midden van haer. Dat
de Joden beschaemt worden / de welke de Chri-
stenen houden vooz Af-godistē / daer sy selve noch-
tans haere eyghen / sae vromde Continghen hebben
aenbeden. Maer wy Christenen worden daeghe-
lijck / ende op alle uren / in alle steden / en lan-
den / teghen de afgodische beelden ghewapent / wy
singhen daer tegen / wy schryben daer teghen / wy
bidden daer teghen / ende oock teghen de dupbelen.
Hoe noemen ons dan de Joden afgodisten? Waer
zijn onse sacrificien van schaepen / van ossen / van
kinderen / die wy aen de afgoden hebben geoffert?
waer zijn de afgodische autaren / en reucken / en-
de storten van bloet? Wy Christenen en weten van
dierghelijcke Sacrificien / ofte autaren niet te
spreken. De Heydenen gaeben de namen aen
haere Kercken van oberspelders / doodtslae-
ghers / etc. ende hielden die vooz goden. Doch sy
en noemden gheene Kercken / ofte autaren / vande
Propheten / oft H. Martelaren etc.

Indien het goddeloos is te aanbieden de been-
deren / hoe heeftmen dan met alle heerlijkheyt
de beenderen van Joseph ghevoert upt Egypten?
Hoe is den dooden mensch / raeckende de beende-
ren van Elisæus, levendigh gheworden? Nu dan / is
saeken dat Godt mirakelen doet dooz de beende-
ren / 't is klaer dat hy dit oock kan doen dooz de
beelden / en steenen / ende andere dinghen. Jacob
bereerde Godt dooz den steen / dē selven stellende /
ende salvende tot een voozbeeldt van Christus den

hoeck-steen. Jesus Nave heeft twaelf steenen ghestelt tot ghedachtenisse Godts. Waer't saecken / o Joden! dat nu in uwe Kercke waeren ghesneden die twee Cherubijnen, die het versoen-decksel omloomen / ende datter in quam een heydenisch mensch / een dienaar der Af-goden / ende dese Cherubijnen ghesien hebbonde / de Joden wtschelde / ende berispte als Af-godissen: Seght my eens / wat sout ghy hem kunnen antwoorden? ghy en seut anders niet kunnen segghen / als wy en houden die Cherubijnen in onsen tempel vooz geene goden / maer tot ghedachtenisse 2 ende glorie Godts. Ist saecken dat dit soo is / hoe berispte ghy my dan ober de beelden?

Ghy sult my segghen: Godt heeft aen Moyfes gheboden dese ghesnedene beelden te maecken; Ende ick segghe dat oock: maer Salomon, hier dooz bestiert wesende / heeft noch meer beelden in den tempel ghemaect / die hem / noch van Godt gheboden en waeren / noch in het Tabernakel en hadden gheweest / noch van Ezechiel in den Tempel ghesten / die hem Godt hadde verthoont: Ende noch tans Salomon en is hier ober niet berispt / noch beschuldicht geweest: want hy heeft diergelijke gedaenten ghemaect tot de glorie Godts / ghelyck wy oock mede doen / etc.

Als ghy dan de Christenen het kruys siet aenbidden / weet / dat sy dese aenbiddinghe offeren aen den ghekruyften Christus, ende niet aen het hout. Want waer't saecken dat wij de natuere van't hout hadden ghe-eert / wy souden voortwaer boomen / ende bosschen hebben aenbeden / ghelyck ghy Joden eertijds ghedaen hebt / segghende aen de boomen / en't hout: Ghy syt mynen Godt / ende ghy hebt my voortghebracht. Maer wy en segghen alsoo niet aen't kruys / ende beelden der Heylighen: Ghy syt onse Goden / want ten zijn onse Goden niet / maer ghelyckenissen / ende beelden van Christus ende syue Heylighen tot ghedachtenisse / ende eere / ende tot cieraet van de Kercken
vooz-

boozghestelt / ende die moeten aenbeden worden. Want die den Martelaer eert / eert Godt: ende die sijne moeder aenbidt/bewijst eere aen hem/ende die den Apostel eert / eert dien / die hem ghesonden heeft. Hoe en zijt ghy niet beschaemt teghen my op te staen ter oorzaecke van de beelden / ende injurie te doen aen het krups? want ist saecken dat Abraham Afgodisten aenbeden heeft / ende Moyse lethro eenen afgodist / ende Jacob Pharao, ende Daniel Nabuchodonosor: ist saecken dat dese / daer sy Propheeten waeren / ende rechtvaardigh / ter oorzaecke van eenighe weldaeden / haer hebben aenbeden / die hier op der aerden afgodisten waeren / sult ghy teghen my op-staen om dat ick het krups aenbidde / ende de beelden der Heplighen / door de welke ick thien dupsent weldaeden/van Godt ontfanghe? etc.

Ter hier toe heeft ghesproken den tweerdighen Bisschop Leontius, die gheleest heeft over dupsent en vijftigh jaeren/dat is in't jaer Christi 610. Dat was van dien tijdt af het gheboelen van de Catholijcken / niet alleen dat men de beelden magh eeren ('t welck desen booznoemden Leontius, met ontweederlegghelijcke redenen / ende Schyftueren bewijst) maer oock/hoben al/dat die de welke de beelden eeren gheene afgoderije en bedrijven/ende oversulcx dat de beelden der Heplighen / gheene afgodische beelden en zijn; met dese belijdenisse ende protestatie komt de hedendaechsche Roomsche Kercke ober een / ergo onse Partye heeft groot onghelijck van ons te beschuldighen van Afgoderije, in het eeren der Beelden. Maer om dit onghelijck noch veel meer te doen blijcken / ende partye van alle kanten te batten/soo wille ick dese onse belijdenisse / ende leeringhe / dat wy gheene afgoderije en bedrijven in het eeren der beelden/bast maecken met de protestatie van noch andere H. Vaders.

Den H. Gregorius.

Lib. 7. Epist. 54. ad Secundinum.

Absre nō facimus si per visibilia invisibilia demōstramus. Scio quidem quod imaginem Salvatoris nostri non ideo petis, ut quasi Deum colas, sed ob recordationē Filij Dei, in ejus amore recalescas, cujus te imaginem videre desideras. Et nos quidē, non quasi ante divinitatem prosternimur, sed illum adoramus, quē per imaginem aut naturam, aut passum, sed & in throno sedentem recordamur.

b Quoniam nōnulli eo nomine nos reprehēdunt, quod Salvatoris, ac Dominæ nostræ, reliquorumque Sanctorum, ac Christi servorum imagines adoramus, atque honore afficimus, audiant velim quod Deus ab initio hominem ad imaginem suam effinxit. Qui fit igitur ut alij alios adoremus, nisi quia ad Dei imaginem facti sumus? &c. Siquidem per sepe usuevit ut Domini passionem animo minime versantes, conspecta Christi Crucifixi imagine, in salutiferæ passionis memoriam redeamus, ac prostrati non materiam, sed eum, cujus Imago effingitur, adoremus.

Wy en doen niet bytē pzoopost/indien wy on sienlycke dingen bethoonen dooz sienlycke. Ick weet wel/ dat ghy daerom het beelt van onsen Saelighmaecker niet en vzaeght/ op dat ghy dat sout eeren als Godt/maer op dat ghy dooz de ghedachtenisse vanden Sone Godts/sout ontfteken worden in sijne liefde. Ende wy oock / en vallen vooz de beelden niet neder / als vooz eenighe goddelyckheyt/maer wy aenbidden dien / van den welcken het beelt ons indachtigh maeckt/ dat hy gebozen is/ gheleden heeft/etc a

Den H. Ioannes Damascenus.

Lib. 4. Orthod. fidei Cap. 17.

b Menghesien dat sommighe ons hter oberbertspen/ om dat wy de beelden des Saelighmaeckers / ende van onse Uebe Vrouwte / ende andere heplighen / ende dienaeren Christi aenbidden/ en eeren/ dat sy eens hoozen dat Godt den mensch gheschapen heeft nae sijn beelt. Hoe ghebeurt het dan/dat wy den eenen den anderen aenbidden / ten sy om dat wy naer het beelt Godts gheschapen zijn etc. Het gheschiet dickwils/ dat wy het liden des Heeren niet hebbende in onse ghedachten / soo wy maer een beeldt sien vanden ghekrupsten Christus, wy worden indachtigh sijne saelliche Passie / ende nederballende / wy en aenbidden de materie niet/maer wy aenbidden dien / wiens beelt het is.

Athanasius

Athanasius Alexandrinus.

Cap. 38 Interrogat. & Respons. ad Antioch.
Princip.

c Verre sy van ons / dat wy Christenen de beelden souden aenbidden als Goden/ ghelyck de (heydensche) Grieken doen. Wy gheben alleentijck te kennen onse affectie/ en liefde tot de figure van de persoon/ de welke door het beeldt upt-ghedrukt is. Soo gebeurt het dickwils/ dat wy / 't ghene te voren een beeldt was / als de figure nu upt is/ als onnuttrigh verbranden. Ghelyckerwijs van Jacob, als hy upt dit lebē sou schepden / heeft het opperste van den staf Josephs aenbeden/niet eerende den staf selbe / maer dien / die den staf hielt : Alsoo en eeren wy Christenen op gheene andere maniere de beelden / ten sy / ghelyck als wy onse kinderen / ofte Vaders kussende / te kunnen gheben de begheerte van ons ghemoedt. Ghelyck oock eertijds de joden aenbaeden de twee goude/ende ghesmedene Cherubinen, niet eerende de natuere van den steen/ ofte goud/ maer den Heere / die gheboden hadde / dat men se soude maecken.

Euthymius.

In Psalm. 134.

d Wy hebben beelden van Heylighen / de welke goud sijn / en silber / ende wercken van de handen der menschen : maer nochtans ten sijn gheene Afgodische beelden. Want de eerste voozbeelden / ende eerste hystozien van de afgodische beelden sijn valsche/ te weten fabels/ende versierselen/ de welke op gheene waerheyt en steunen. Want de Heydenen schryben haer selven goden toe/ die

c Absit, ut quem admodum Graci faciunt, nos Christiani tanquam Deos, imagines adoremus. Afectionem dumtaxat, & charitatis nostrae studium, erga figuram personae per imaginem expressam declaramus. Itaque lignum saepe quod jam erat imago, si figura deleta sit tanquam inutile comburimus, quem admodum igitur Iacob, cum esset e vita discessurus, fastigium Virgae Ioseph adoravit, non Virgam ipsam honorans, sed eum qui virgam tenebat: Ita nos Christiani non aliam ratione imagines colimus, nisi quemadmodum etiam, cum Filios nostros, & Patres oculamur, animi nostri desiderium indicamus, Sicut & Judaeus olim legis tabulas, & duo Cherubim aurea, & sculptilia quondam adorabat, non lapidis aurive naturam colens, sed dominum, qui ut ea fierent, praeciperat.

d Apud nos sunt Sanctorum imagines, quae & aurum, & argentum sunt, & opera manuum hominum: Verum enimvero idola non sunt. Quoniam idolorum qui-

dem primæ species, ac prima eorum argumenta, falsa sunt: Fabula nimirum quæ nullâ rei veritate subsistunt. Deos etenim sibi adscriunt gentes, qui dñj non sunt, sed demones, falso sibi divinitatem adscribentes. Verum Sanctorum nostrorum imagines primas suas species veras habent, ac prima eorum argumenta vera sunt.

Quoniam secundum veram historiam verè id fuerunt, quod appellantur, & vera etiã quæcumque de illorũ uitã ac conversatione traduntur. Unde sola scelestissimorum hominum, aut demonũ sunt simulachra: nostra autem, sanctorũ & clarissimorum hominum imagines.

Non materiam adoramus, quemadmodum impios sacre videmus, sed spiritualem adorationem, ad eam rem, quæ figurã exprimitur, per picturam referimus: Siquidem imaginis honor, ut cum Balio magno loquar, ad exemplar ascendit. Atque hac ratione crucem, ex quacumque tandem materiã constructa sit, adorare ita didicimus, ut non ipsi materiã, sed ei affixo, cultum tribuamus.

Idola non fabricamus, nec adoramus, imò crucem facimus, & ei imaginẽ hominis super impo-

ditæ gheene goden en zijn / maer dubbelen / de welke valschehlyck de Goddelycheyde aennemen. Maer de eerste boozbelden / ende historien bande beelden van onse Heylighen / zijn waerachtigh / want volgheng de waerachtighe historie / sy zijn waerlyck gheweest 't gheene sy ghenoeit worden / ende al wat van haer leven / ende handel verhaelt wort / is waerachtigh. De beelden van goddeloose menschen / of dubbelen / zijn alleenlyck afgodische beelden / maer de onse / zijn beelden van Heylighe / ende godvuchtighe menschen.

Simeon Metaphrastes.

In vitã Stephani Iunioris Cap. 3.

Wp aenbidde de materie niet / ghelyck wp de goddeloose sien doen / maer wp draeghen door de schilderijẽ eene gheestelycke aenbiddinghe toe / aen de saecke self / de welke door het beelt upt-ghedrukt wort. Want de eere van't beelt / op dat ick met den grooten Basilius spreke / alint op tot het boozbeelt: Ende alsoo hebben wp gheleert het kruys te aenbidde / van wat materie het oock mocht ghemaecht wesen / de eere niet toeschryvende aen de materie selve / maer aen dien den welken daer aen vast ghehecht is.

Petrus Alphonsus.

Titulo 12.

Wp en maecken / noch en aenbidde gheene afgodische beelden; jae wp maecken het kruys / ende wp stellen daer op het beelt van eenen mensch; ende door het kruys bereckenen wp den Antaer / ende door het beeldt / het sacreficie het welck op den Antaer is.

Tertullianus nimus, & per crucem quidem altare, per imaginem sacrificium, quod super altare est, designamus.

Tertullianus.

Lib. 2. aduersus Marcionem Cap. 22.

g Als Godt heeft verboden ghelijckenissen te maecten van al wat in den Hemel is / ende op der aerden / ende in de waeteren / hy heeft de oorzacken bygheboeght / te weten / om te beletten de substantie bande Afgoderije : want hy seyt daer naer : Ghy en sult die niet aenbriden / noch ghy en sultse niet dienen. Het beeldt van 't koperen serpent / 't welck naederhant vanden Heere aen Moyses gheboden is gheweest / en kost den naem niet hebben van Afgoderije / om dieswil dat het ghestelt was tot een remedie van die / de welcke van de serpentes wierden ghebeten. Alsoo mede de goude Cherubin, ende Seraphin, ghemaect tot de signere bande Arcke / wessende een enckel cierraet / gheboeght nae het werck / hadden gantschelijck verschepden oorzacken van de afgoderije / om de welcke alle ghelijckenisse verboden wort / ende oversulckx sp en stryden reghen de wet niet / de welcke verbiedt ghelijckenissen te maecten / om dieswil dat sp die redenen niet en hadden / om de welcke de ghelijckenissen worden verboden.

Hier seghet Tertullianus opentlijck / dat de Afgoderije niet ghelegghen en is in het maecten / ofte oprechten van beelden / maer in de redenen selve / om de welcke de beelden worden ghemaect / te weten / om aen die te betwijfen de eere / ende dienst die Godt alleen toekomt / ende oversulckx die te houden / ende eeren als Goden / maer de Kercke Christi, heeft van alle tijden ghepoteesteert / ende doet het nu noch / dat sp de beelden der heylighen / noch en maect / noch opzecht / noch upstelt om die te houden / ende eeren / als

Goden /

g similitudinem fieri vetans omniū, quae in caelo, & in terrā, & in aquis, ostēdit causas, idolatriae scilicet substantiam cōhibentes. Subjicit enim, non adorabitis ea, neq; seruietis illis. Serpentis autem aenī effigies postea praecepta Moysi à Domino, non ad idololatriae titulum pertinebat, sed ad remediandos eos qui à serpentibus infestabātur. Sic & Cherubim, & Seraphim aurea in arcæ figuratum exemplū, certe simplex ornamentum, accommodata suggestui, longe diuersas habendo causas ab Idololatriae conditione, ob quam similitudo prohibetur, non videntur similitudinem prohibitarum legi refragari, non in eo similitudinis statu deprehensa, ob quem similitudo prohibetur.

Goden / Ergo Partye heeft groot onghelijck van ons te beschuldighen van Afgoderije.

Summa, wat willen wy hier langher in blijben / en disputeren. Ick segghe noch eens / dat onse beelden / gheene afgodische beelden en zijn / ende dies-volghende / wy gheene Afgodisten: Dit heeft ober dupsent en vijftigh jaeren soo bondelijck bewesen den Bisschop Leontius, in de saemenspraecke hier oben van my boozghestelt / dat Partye niet machtigh en is die te wederlegghen ; dit heeft ober acht hondert en vijftigh jaeren gheprotesteert het tweede Alghemeyn Concilie van Nicéen ; dit heeft ober elf hondert jaeren gheprotesteert den H. Gregorius Magnus, ober neghen hondert jaeren / den H. Joannes Damascenus, ober seben hondert jaeren Simeon Metaphrastes, ober vijf hondert jaeren Euthymius; op den selven tijdt / Petrus Alphonsus, ober derthien hondert en twintigh jaeren / den H. Athanasius, ober hondert en eenighe jaeren het alghemeyn Concilie van Trenten. Grieckische / ende Latynsche Vaeders / ende wettelijke Concilien / die van dese materie hebben ghehandelt / protesteren / ende bewijzen eenpaerlijck dat sy de beelden der Heylighen niet en houden voor goden / dat sy aen die de eere en dienst niet en willen toedraghen / die Godt alleen toebehoort / dat sy de materie upt de welcke de beelden ghemaect zijn / is goud / silver / hout / steen / etc. de minste eere niet en willen bewesen hebben / maer wel aen de ghedaente / die door de materie wort upt ghezucht / ende dat / met opsicht op hen voorbeelt selve / het welcke door die ghedaente wort afgebeelt / ende dat / met onepndelijke mindere eere als die Godt alleen toekomt. Wat vermetelijckheydt / ofte om beter te segghen / wat hartueckigheydt is het dan van Partye, te willen houden staen / dat onse beelden der Heylighen afgodische beelden zijn / ende wy afgodisten / daer soo beduydelijke / ende menighe protestatien in't ghemeyn / ende besonder van alle eenwen / ende bondighe ende onwederleg-

derleg-

van de Beelden, ende Beelden-dienst. 31
derlegghelijcke bewijfen zijn van het contra-
rie?

HET VI. CAP.

Wordt bethoont dat het ghe oorloft is
beelden te maecten van Godt, de al-
heylighste Dryvuldigheydt, &c.

In dit point vint onse Wedepartye, sulck eene
swaerigheydt dat Guilielmus Perkinus *Controv. 9.*
de Imaginibus Cap. 2. uytduckelijck sept: Wy segghen
dat het verboden, ende ongheoorloft is, den waerach-
tighen Godt te verbeelden, oft uyt te drucken, op wat ma-
niere het moght wesen.

Item *Cap. 3.* De ghene die sijn-vervoordert de Al-
derheylighste Dryvuldigheydt uyt te drucken op de voor-
seyde forme, die quetst grouwelijk de glorie Godts, ende
hy doet dat, daer van dat hy noch ghebodt, noch
oorlof heeft.

Wy segghen hier teghen/dat/al hoe-wel sulckx
niet gheboden en is / noch traex nergheus verbo-
den is / dieg-bolgende dat het ghe-oorloft is / ende
wel ghedaen. Dit bewijfen wy met de naervol-
ghende redenen.

Ten eersten. Al het ghene dat Godt noch dooz
sijn eyghen selven / noch dooz Schrijtuere noch
dooz de wet bande natuere / verboden heeft / is ge-
oorloft; maer Godt en heeft nergheus / noch dooz
sijn selven / noch dooz Schrijtuere / noch dooz de
wet bande natuere verboden / hem te verbeelden /
Ergo dat te doen / is gheoorloft. Want dat Guiel-
mus Perkinus *Controv. 9. de Imag. Cap. 2.* hier teghen
stelt uyt den *H. Propheet Isaias Cap. 40. V. 18.* Daer
hy traeght: Aen wie hebt ghy lieden Godt ghelijck ge-
maeckt? of wat ghelijckenisse sult ghy hem stellen? en
komt hier niet te pas / noch en doet ter saeke niet /
want / ghelijck den boozsejden Perkinus selve be-
kent / den Propheet berispt hier de Afgodisten /
waerom?

Nos vero
prohibitum,
& illicitum
esse dicimus
effingere, aut
exprimere
quoquo mo-
do verum
Deum.

Qui his for-
mis effingere
presumit san-
ctissimam
Trinitatem,
is horribiliter
lædit Dei
gloriam, ac
facit id cuius
mandatum,
aut facultatē
nullam ha-
bet.

Idololatrias
condemnat.

waerom' niet om dat sy Godt uptbeelden met eenighe figueren/ maer om dat sy met verscheyden figueren/ als van Ghevogelte, van viervoetighe dieren, ende Serpentes, etc. haer valsche / ende het siederde goden upt-druycken / ende die vergheleken / of stelden neffens den waerachtighen God; niet sulckx en doen wy / Ergo dese plaetse van Isaias en doet niet een sieder teghen ons.

Ten tweeden. Al het ghene dat Godt selve ons heeft booz ghedaen / dat moghen wy seer wel / ende loffelijck naerbolghen / te weten als het niet en is boven onse macht / dat is buyten twyffel; maer sy selven af te beelden in verscheyden ghedaenten heeft hy ons boozghedaen / ende ten is boven onse macht niet / die ghedaenten af te beelden / ergo 'rig seer wel ghedaen / ende loffelijck Godt hier in nae te bolghen.

De ghedaenten in de welcke Godt sich op verscheyden tijden vertoont heeft / zyn wel bekendt upt Schryftuer. Aen Abraham *Gen. Cap. 18. v. 1.* is hy verschenen in de ghedaente van eenen mensch / soo Perkinus seyt: Aen Daniel. *Cap. 9.* Is hy verschenen in de ghedaente van eenen ouden man. Aen Joannes den Dooper / is den h. Gheest verschenen in de ghedaente van een duyve. *Marci. Cap. 1. v. 10.* Aen Joannes den Evangelist is Christus dickwils verschenen onder de ghedaente van een Lam. Wie sal my konnen berispen / indien ick dese ghedaenten / die Godt selve ons booz ghestelt heeft / naebolghen / ten sy dat hy Godt / ende Schryftuere berispen / die ons dierghelijcke ghedaenten / 't sy met exempel / 't sy met woorden hebben booz ghestelt.

Hier teghen seyt Guilielmus Perkinus, Ten eersten Cis aen Godt vry sich te vertoonen in wat ghedaente 't hem belieft / maer hier upt en volghet niet dat de menschen hem in die ghedaenten moeten of moghen updruycken / aenghesien dat sy daer toe gheen oozlof en hebben / soo argumenteert Perkinus.

Wat maniere van argumenteren is dit? Wy segghen

segghen dat het ons gheoorloft is / om dat Godt ons heeft boozghegaen / ende Perkinus en seyt anders niet / als / niemant en heeft daer toe oorloft; dat is in de questie/ende dat most bewesen worden.

Ick bewijset/seyt Perkinus boozder: Ten is niet gheoorloft Godt upt te dzucken op wat maniere het moght wesen / ten sy dat dit besonderlijck beslist wordt.

Wat loochene ick/ende segghe dat het ghenoech is / om gheoorloft te wesen / dat het metter daet niet verboden en sy: Maer Partye en is nit machtygh te bewijfen dat dit erghens verboden is/ergo de wyse Godt selve ons hier in is boozghegaen / wy beslupten seer wel/ dat het ons gheoorloft is/ hem hier in nae te volgen.

Hier komt Perkinus wederom teghen/ende seyt: Als Godt sich verthoonde in de gedaente van een mensch / die ghedaente was een reecken van syne teghenwoozdigheyt / alleenlijck door dien tyd dat hy beropenbaerde/ende niet boozder.

Wel wat ist nu? ghenomen het soo waere (al hoe wel Perkinus dit seyt op syn epggen authoziteyt/ sonder fondament/sonder Schysfruere/ sonder bewijs) ghenomen nochtans/ segghe ick/ dat het soo waer; hier upt en volghet gheensins niet/ datmen die selve ghedaenten/ de welcke eens reekenen zyn gheweest van de teghenwoozdigheyt Godts / niet dickwils naederhandt en mach afbeelden als / reekenen van het ghene Godt selve eertijds ghedaen heeft.

Ten derden Schysfruere beschrijft ons Godt als eenen mensch/met ooghen; *Psal. 33. v. 16.* sijne ooghen sien op de Rechtveerdighe. Met ooren; *Psal. 5. v. 2.* Ontfanght mine woorden met uwe ooren. Met eenen mont; *Isaia Cap. 40. V. 5* Den mont des heeren heeft ghesproken. Met armen; *Osea Cap. 11 v. 3.* Ick droeghe in myne armen; Met handen; *Iob Cap. 10. v. 8.* Vwe handen hebben my ghemaect. etc. Waerom en soude men niet moghen upt dzucken met verwen/ t gene Schysfruer soo lebédiggh upt-dzuckt met woorden

den? want al wat Partye sal kunnen segghen te-
ghen de beelden / sal ick van ghelijcken kunnen
segghen reghen Schrijtuere.

Indien my Partye seght: Als Schrijtuere Godt
beschryft als eenen mensch / sy spreekt onc, ghen-
lijk; ick bekenne het / maer ick segghe van ghelje-
ken / als wy Godt af-beelden als een mensch / wy
bekennen dat wy hem af-beelden oneyghenlijk,
wat meerder ongherijmt hepdt is hier dies aen-
gaende / als in het beschryven vande Schrif-
tuere?

Indien my Partye hoorder seght: de afbeeldin-
ghen Godts als een mensch / syn oorzaecke van
ghedachten te hebben onweerdigh aen syne God-
delijcke Majesteit / ende volmaectheyt. Dzaghe:
waerom meer als de beschryvinghen van de
Schrijtuere / de welke Godt niet alleenlijck upt
en dzucht als een mensch / maer oock als een
mensch die onderwozpen is aen passien van doef-
hepdt / van hzeese / etc.

Maer Partye haer keert / oft went / het moet hier
op upt komen / dat Godt dierghelijcke Beelden
niet gheboden heeft: Ick hebbe hier op gheant-
woordt / dat hyse nergheens verboden en heeft /
oversulckig / dat het ons ghe-oorloft is / ende by
staet dierghelijcke beelden te maecken; ende dit
dies te niet / om dat wy het exempel Godts heb-
ben / die ons hier in is boozghegaen / ghelijck wy
hoben upt verscheyden plaetsen vande Schrijtue-
re berhoont hebben.

HET VII. CAPITTEL.

Wordt voor ghesteldt de over-een-
kominghe van Partije, met de H.
Roomfche Kercke aengaende de
Beelden.

Petrus Vermilius.

in Lib. 3. Reg. Cap. 7.

Andelende van dese materse / spreekt
in deser boeghen : Het schijnt datmen
moet vast stellē, datmen alle schepselē door beelden
magh nyt drucken, jae oock de Engelen self, ghe-
lijck sy haer ondertusschen aen de menschen hebben
verthoont, oversulcx moghen oock de heylighe
mannen, die ghestorven zijn, met teekenen af-ghe-
beelt worden.

Een weynig daer naer seyt hy: Christus,
voor soo veel als hy mensch is, mach oock soo ghe-
schildert worden, noch het ghebodt Godts en ver-
biedt dat. Alsoo magh oock gheschildert worden
het Cruys des Heeren : want de conften van schil-
deren, zijn gaeven Godts, die Beseliel, ende Oliab
heeft verciert met synen gheest : Derhalven soo we-
ten wy dat Salomon ghewilt heeft daemen aen sy-
nen thron beelden sou stellen; ende hy en is hier
over van gheen Propheet berispt gheweest.

Guilielmus Perkinsus.

Controv. 9. de Imag. Cap. 1.

Wv b kennen soo wel als de Roomfche Kere-
ke, dat het borgherlyck ghebruyck van de beelden
vry is

Item: Wy seggen dat het ghebruyck van de
beelden

*a Statuendum vi-
detur omnes creatu-
ras imaginibus posse
referri, quin & ipsos
angelos, ut homini-
bus interdum sese vi-
dendos exhibuerunt;
quare sancti viri, qui
obierunt, signi refer-
ri possunt.*

*b Christus, quate-
nushomo est, ita pin-
gi potest, neque pra-
ceptum Dei id vetat:
Cruis item: Domini;
quoniam artes pin-
gendi, dona Dei sunt,
qui Beselielem, & O-
liabum ornavit Spi-
ritu suo: Deinde no-
vimus Salomonem
voluisse affingi folio
suo imagines, nec il-
lam ob rem, a quo-
quam Propheta re-
prehensus est.*

*c Nos tam agnosci-
mus usum imaginum
policitum esse sibe-
rum quam Ecclesia
Romana.*

d Usum imaginum

Historicum, & bonū
& licitum esse asseri-
mus.

• Est etiam aliquo
casu licitum imagi-
nes erigere ad testifi-
candam præsentiam,
aut effectus divinæ
Majestatis, tunc scili-
cet quando Deus ip-
semet, hoc fieri præ-
cipit mandato specia-
li.

f Deus præcepto
secundo non simpli-
citer prohibet omniū
imaginum sculpturā,
& usum.
Rationes assertionis
sunt.

g Quia Deus non
prohibet imagines,
nisi quæ idolatriæ
exercendæ sunt in-
strumenta, atqui non
omnes imagines sunt
ejusmodi.

h Quia artes sculp-
toria, fusoria, picto-
ria, &c. sunt Dei do-
na adeoq; sine crimi-
ne exerceri possunt.

i Quia ipse Deus
in tabernaculo, &
templo suo quasdam
imagines haberi vo-
luit, & Salomon in
templo Dei, leones,
boves, & Cherubinos
sculpi, ut sancti cu-
ravit.

beelden Histori-gheuwys, goet ende gheoorloft is,
ende wy stemmen gheerne toe, dat men de historien
vanden Bybel met schilderyen magh af beelden.

e Item: Het is oock gheoorloft in seker gheval,
beelden op te rechten, om te betuyghen de teghen-
woordigheydt, ofte uytwerckingen vande Godde-
lycke Maicsteyt, te weten dan, als Godt selve door
een besonder ghebodt belast dat te doen.

Fredericus Wendelinus.

Christ. Theolog. Lib. 2. Cap. 4. Thesi II. in
Explic.

f Godt en verbiedt niet enckelyck, in het tweede
ghebodt, 't ghebruyck van alle beelden, ende schil-
deryen, de redenen van ons segghen, zijn dese.

g De eerste, Want Godt en verbiedt de beelden
niet, als die, de welcke instrumenten zyn van Afgod-
derye te oeffenen. Maer alle beelden en zyn sooda-
nigh niet, Ergo

h De tweede. De konsten van snyden, gieten, schil-
deren, &c. zyn gaeven Godts, oversulcks konnen
sonder misdaet gheoeffent worden.

i De derde, Godt selve heeft in sijn tabernakel, ende
Tempel eenighe beelden willen hebben, ende Salo-
mon heeft, door bevel Godts, in den tempel
Godts doen snijden, of gieten, Lecuwen, Ossen, en-
de Cherubinen.

De wijle top nu dese bekentenisse hebben
van Partye, dat het niet alleculijck gheoor-
loft en is/maer gelijck Perkinsius boven seyt/
oock prijsbaer is/Beeldē te maekē/in'twelc
sp ober eenkomē met ons / soo is dan alleen
de questie / ende't verschil tusschen ons / of
men die magh maekken / ende publikelijck
up-stellen om die te eeren: dese questie sal
ick nu gaen handelen in't volghende Trac-
taet.

HET